

مواجهه جامعه با زنان تیغ زیرجامه نرفته

محبوبه بابایی محمدی*^۱، فریبا صدیقی^۲، رایحه مظفریان^۳

۱. دانش آموخته دکتری توسعه اجتماعی، دانشگاه تهران، کارشناس اجتماعی دفتر توسعه-نوسازی (نویسنده مسئول)

mahboobeh.babaie@ut.ac.ir

۲. دانش آموخته دکتری انسان‌شناسی، پژوهشگر توسعه فناوری های پیشرفته دانشگاه تهران

fariba.seddighi@ut.ac.ir

۳. دانشجوی بورسیه دکترای جامعه‌شناسی، دانشگاه آنادولو

r.mozafarian@gmail.com

تاریخ پذیرش: [۹۸/۱۲/۱۲]

تاریخ دریافت: [۹۸/۶/۲۶]

چکیده

هدف این مقاله فهم سازوکارهای گرایش به ختنه در میان زنان لک و نگاه آنان به ختنه است. برای رسیدن به این هدف، با بیست و شش زن که تجربه انجام ختنه داشتند و همچنین با دو کولی که جراح ختنه در میان زنان لک هستند، مصاحبه‌هایی انجام شد. یافته‌ها نشان داد که تعریف زنان از ختنه، اهداف و عوامل ختنه در بین سه نسل زنان متفاوت است. زنان نسل اول تحت اجبار جامعه، زنان نسل دوم تحت اجبار خانواده و زنان نسل سوم تحت اجبار مردان ختنه کرده‌اند. یافته‌ها همچنین نشان داد که رسم ختنه به خاطر وارداتی بودن در این منطقه از اجبار ختنی در بین زنان برخوردار نیست و کولی‌ها با تأکید بر بن مایه‌های مذهبی و وضعیت اقتصادی منطقه زنان نسل اول و دوم را به انجام ختنه ترغیب می‌نمودند و تبلیغات زیباسازی باعث ترغیب زنان جوان به ختنه شده است.

واژگان کلیدی: ختنه، زنان، لک، لرستان

مقدمه

ختنه زنان شامل همه روش‌های برداشت جزئی یا کلی از بخش خارجی دستگاه تناسلی زنان بدون دلایل خاص پزشکی است (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۰۸). در سطح بین‌المللی بحث پیرامون ختنه زنان از دهه‌های ۱۹۶۰ آغاز شد، در ابتدا سازمان ملل متحد و سازمان جهانی در مورد حذف ختنه زنان مردود بودند. در آن زمان دانش در این موضوع بسیار محدود بود، کنفرانس سودان در سال ۱۹۷۹، مسئله ختنه را به صورت دائمی و پایدار در دستور کار بین‌المللی تعیین کرد و سازمان جهانی بهداشت به همراه سایر خانواده‌های سازمان ملل متحد، آغاز به دنبال کردن جدی حذف ناقص‌سازی جنسی زنان کردند و در نهایت، سازمان جهانی بهداشت در ۲۰۰۸ مبارزات خود را با تصویب قطعنامه‌ای مخصوص ناقص‌سازی جنسی زنان به اوج رساند. در سال‌های اخیر افزایش قابل توجهی برای مبارزه با ناقص‌سازی جنسی زنان در سطوح منطقه‌ای و ملی و بین‌المللی دیده می‌شود که در سطح بین‌المللی ناقص‌سازی جنسی زنان به عنوان نقص حقوق

بشر شناخته شده است. با وجود این موفقیت‌ها، میزان کاهش ناقص‌سازی جنسی زنان آهسته بوده است (جانسون، ۲۰۰۸). چنان‌که، طبق آمارهای اخیر سازمان ملل حداقل ۲۰۰ میلیون از دختران و زنان در ۳۰ کشور تحت ختنه قرار گرفته‌اند (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۱۸).

این عمل پیامدهای کوتاه مدت و دراز مدتی دارد، در کوتاه مدت سبب عفونت و مرگ و میر دختران و در دراز مدت موجب بروز مشکلاتی در زایمان و افزایش آمادگی ابتلا به ایدز می‌شود، که چنین عملی براساس قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل متحد به عنوان شکلی از خشونت علیه زنان و دختران و نقض شدید حقوق بشر محسوب می‌شود (سازمان ملل، ۲۰۰۲، ۱۹۹۵).

در این راستا، مورخان و مردم‌شناسان تحقیقات بیشماری انجام داده‌اند تا حقایقی را درباره منشأ تاریخی ختنه زنان روشن کنند. این محققان عموماً خاستگاه جغرافیایی آن را اطراف رود نیل در مصر باستان و زمان آن را بیش از دو هزار سال پیش از میلاد می‌دانند. به نظر می‌رسد که این رسم از آنجا به نواحی اطراف راه یافته است. برخی محققان انگیزه این عمل مصریان را ممانعت از بارداری زنان و بطور خاص بارداری زنان برده می‌شمرند و برخی دیگر آن را تدبیر آفریقاییان اواخر عصر حجر برای دفاع از دختران جوان در برابر تجاوز می‌دانند (لایت فوت کلاین^۱، ۱۹۸۳). برخی نیز معتقدند اعراب بخشی از آلت تناسلی فرزندانشان را برای خداوند قربانی می‌کردند تا او در برابر آن عمل به آنان نعمت و برکت ارزانی دارد (رایحه مظفریان، ۱۳۹۳).

با این حال، در طول تاریخ، ختنه کردن دختران، در مناطق مختلف جهان رواج داشته و فقط به آفریقا و خاورمیانه محدود نبوده است (برون، ۱۸۶۶). زیرا جماعت‌هایی که دختران را ختنه می‌کنند این عمل را به بعضی از کشورهای دیگر جهان نیز کشانده‌اند (بویلو پریویسس^۳، ۲۰۰۰)، این عمل در میان بومیان استرالیا، مردمان فینیقیه، هائیتی، اتیوپی، برخی اقوام در آمازون، نقاطی از هند، پاکستان، مالزی، اندونزی و نیز در فیلیپین معمول بوده است. در قرن نوزدهم، در اروپا و آمریکا نیز این عمل صورت می‌گرفته است (برون، ۱۸۶۶). می‌توان به میزانی محدودتر ختنه دختران را در اندونزی، مالزی، پاکستان و هند نیز دید (ایزیاکا و یوسف^۴، ۲۰۱۳)، در عراق ختنه دختران میان کردهای سنی مذهب، برخی جماعت‌های عرب و ترکمن معمول است (غریب و دوگرتی^۵، ۲۰۰۴). دلایل متعددی برای انجام ختنه در سراسر جهان ذکر شده است. در برخی از کشورها مثل آفریقا مهم‌ترین دلیل انجام ختنه را بکارت دختران ذکر کرده‌اند و در دیگر جوامع تقویت باروری، کنترل و کاهش تمایلات جنسی، الزامات مذهبی به ویژه برای جمعیت مسلمان، پیش شرط ازدواج در برخی از جوامع مانند سنگال و ابزار برای جلوگیری از نجاست برشمرده‌اند (کومبا^۶، کندالا^۷، ۲۰۱۵).

سازمان‌های بین‌المللی هر ساله آمارهای از وجود ختنه در کشورهای مختلف ارائه می‌دهند، اما اثری از وجود ختنه در میان زنان ایرانی در بین آمارهای منتشر شده سازمان‌های بین‌المللی نیست، با وجود این نمی‌توان عمل ختنه را در میان زنان ایرانی انکار کرد. زیرا اغلب کشورهای همجوار ایران با مشکلات ناشی از ناقص‌سازی جنسی زنان سروکار دارند. این نشان می‌دهد که حضور این عمل در بین بومیان این مناطق بر روی ایرانیان مرز نشین بی‌تاثیر نبوده است (مظفری، ۱۳۹۳). از سوی دیگر ختنه زنان در میان اهل تسنن شافعی مذهب در ایران، سابقه‌ای طولانی دارد و این عمل در نواحی جنوبی و غربی کشور، غالباً در مناطق روستایی و در حومه شهرهای چهار استان هرمزگان، کرمانشاه، کردستان و آذربایجان غربی معمول است (می‌هو^۸، ۱۹۹۷، به نقل از احمدی، ۱۳۹۴).

با این همه، شروع پژوهش‌ها در زمینه ختنه زنان ایران با رویکردی پزشکی به سال ۱۳۸۲ برمی‌گردد (احدی و همکاران ۱۳۸۲، پاشایی و همکاران ۱۳۹۰). به تدریج از سال ۱۳۸۶ پژوهش‌ها از منظر اجتماعی و فرهنگی (پریسا رضازاده، ۱۳۸۶، فاطمه کریمی، ۱۳۸۹، کامیل

1 UN. DOC. A/Res/56/ 128 and see: A/Res/52/99 and A/Res54/132.

2. Lightfoot-Klein

3 Boyle. & Preves

4 . Isiak & Yusuff

5 .Ghareeb & Dougherty

6. Komba

7. Kandala

8 .Meho

احمدی، ۱۳۹۴، رایحه مظفریان، ۱۳۹۳) در حوزه ختنه زنان مورد توجه قرار گرفته است و همزمان با آن از منظر حقوقی ختنه زنان بررسی شده است (حسینیان، ۱۳۹۱، الهام مندگاری، ۱۳۹۰). این پژوهش‌ها اکثراً در مناطق غرب و جنوب ایران انجام شده‌اند. جامع‌ترین پژوهش در این باره "به نام سنت" است که تقریباً ختنه زنان را در اکثر مناطق ایران بررسی کرده است (احمدی، ۱۳۹۴). این پژوهش بر این باور است که ختنه در میان زنان لرستان^۹ و شیعه مذهب وجود نداشته است و ختنه در میان زنان لکستان^{۱۰} کاملاً از بین رفته است. این موضوع باعث شد که مطالعات اکتشافی در میان زنان لک لرستان داشته باشیم و در ادامه با برخی از لرستان‌شناسان از جمله یک متخصصین تاریخ و فرهنگ قوم لر^{۱۱}، مصاحبه‌های انجام شد، ایشان بر این باور بودند که «ختنه میان زنان لرستان وجود نداشته است، زیرا لرستانی‌ها به دخترانشان اعتماد داشته‌اند و لزومی به انجام ختنه نبوده است». مطالعات اکتشافی ما تضاد بین واقعیت وجود ختنه در بین زنان لک و عدم شناخت آن نزد صاحب‌نظران را نشان می‌داد، این تضاد و فقدان پژوهش در این حوزه و عدم آگاهی در مورد وجود ختنه در میان زنان لک ما را به ادامه مطالعه ترغیب نمود.

سوالات پژوهش

در این پژوهش، ما به دنبال پاسخ به این سوالات بودیم که ختنه در میان زنان لک چگونه است؟ مهم‌ترین عوامل ترغیب‌کننده ختنه در بین زنان قوم لک چه بوده است؟ و قوم لک چه نگرشی به ختنه زنان داشته و دارند؟ نگاه و نگرش به ختنه زنان در بین نسل‌های مختلف به چه صورت است؟

قوم لک به مثابه میدان پژوهش

لک‌ها به‌طور پراکنده در اکثر استان‌های ایران سکونت دارند. بسیاری از آن‌ها از طریق حکومت‌های سده‌های پیشین به مناطق مختلف ایران کوچانده شده‌اند. برای مثال گروه‌هایی از ایلات و طوایف لک، امروزه در مناطق کلاردشت و نوشهر استان مازندران و در مناطق مختلف استان قزوین به سر می‌برند که در زمان صفویه از طرف حکومت به این مناطق کوچانده شده‌اند (نظام السلطنه مافی، ۱۳۶۱؛ موسوی‌نامی، ۱۳۶۳). در حال حاضر قوم لک به‌طور عمده در چهار استان غرب ایران (ایلام، لرستان، کرمانشاه و همدان) سکونت دارند (نجف‌زاده قیادی، ۱۳۹۵؛ عالی‌پور، ۱۳۸۳). زبان لکی مهم‌ترین ویژگی هویت قومی لک‌ها است (ودادهیر و همکاران، ۱۳۹۳). البته برخی صاحب‌نظران لکی را یک گویش می‌دانند و گویش لکی را به هیچ وجه با گویش لری و کردی وابسته ندانسته و آن را گویش مستقل و بازمانده‌ای از زبان پهلوی کهن عنوان کرده‌اند (ساکی، ۱۳۴۳؛ ایزدپناه، ۱۳۶۷؛ عسکری‌عالم، ۱۳۸۲؛ عالی‌پور، ۱۳۸۳). مذهب اکثریت آنان شیعه و برخی نیز پیرو آیین یارسان یا اهل حق هستند (ایزدپناه، ۱۳۷۶). این پژوهش را میان لک‌های استان لرستان انجام دادیم. استان لرستان محل سکونت دو قوم لر و لک است و زبان مرز جداکننده این دو قوم از یکدیگر است (صفی‌نژاد، ۱۳۸۱).

روش انجام پژوهش

در پژوهش حاضر از رویکرد کیفی و متناسب با آن از ابزارهای گردآوری داده شامل مصاحبه سازمان‌یافته و غیرسازمان‌یافته استفاده کردیم. ابتدا در صدد بودیم مصاحبه‌ها را به شهرستان دلفان که محل زندگی پژوهشگر بومی^{۱۲} است محدود کنیم. اما در ادامه تصمیم گرفتیم مصاحبه با دیگر شهرهای لک‌نشین لرستان انجام شود، تا بدین وسیله به بررسی پدیده ختنه در میان مناطق لک‌نشین استان لرستان

۹. استانی در غرب کشور ایران است

۱۰. در مورد لکستان، لک و زنان لک در مبحث میدان توضیحات داده می‌شود

۱۱. سید فرید قاسمی

۱۲. نویسنده اول

بپردازیم. در ضمن انجام مصاحبه‌ها متوجه شدیم که مشارکت‌کنندگان نسل‌های مختلف دیدگاه‌های متفاوتی داشتند، در نتیجه تصمیم گرفتیم با زنان نسل‌های مختلف مصاحبه انجام دهیم. در این پژوهش، زنان ۴۴-۲۵ سال در رده جوان، زنان ۶۴-۴۵ سال در رده میانسال و زنان ۶۵ سال به بالا را در رده مسن تقسیم‌بندی نمودیم. این رده‌بندی بر مبنای تقسیم‌بندی استاندارد بین‌المللی سن است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸: ۱۶).

در واقع، به دلیل حساس بودن مسئله ختنه برای زنان، پیدا کردن زنانی که تمایل به بیان تجربه‌های خود درباره ختنه داشتند، دشوار بود. به همین دلیل مصاحبه‌ها را از نزدیکان و اقوام شروع کردیم و همراهی آنان زمینه را برای جلب اعتماد و آشنایی زنان دیگر فراهم نمود. برای آشنایی و مصاحبه با زنان شهرستان‌های الشتر و کوهدشت در مراسمی که این زنان شرکت داشتند، حضور یافتیم. شرکت در این مراسم زمینه و فضای مناسب را برای جلب اعتماد و آشنایی با زنان شهرستان‌های مذکور فراهم آورد. این زمینه آشنایی سبب شد که این زنان، اقوام و نزدیکان خود را که تجربه انجام ختنه داشتند، به ما معرفی کنند. در ادامه مصاحبه‌ها را در فضای دوستانه و صمیمی انجام دادیم و در صورت تمایل مشارکت‌کنندگان مصاحبه‌ها را ضبط کردیم. تمام مصاحبه‌ها به زبان لکی انجام شد و در ادامه آن‌ها را به فارسی پیاده نمودیم و به ارزیابی اولیه آنها پرداختیم در این میان به نقش مهم کولی‌ها به عنوان ختان‌پی بردیم و با کمک زنان ختنه شده، مصاحبه‌هایی را با دو کولی برای شناخت دقیق عمل ختنه انجام دادیم.

سپس برای تحلیل داده‌ها از روش تحلیل موضوعی استفاده کردیم. در تحلیل موضوعی مقوله‌ها از طریق مطالعه و بازخوانی دقیق داده‌ها شناسایی می‌شود (فردی و مویرک‌هرنس^{۱۳}، ۲۰۰۶). این روش شامل رفت‌وبرگشت مداوم بین مجموعه داده‌ها، مفاهیم، مقولات و تجزیه و تحلیل آنهاست (بروان و کلارک^{۱۴}، ۲۰۰۶). در جدول زیر مشارکت‌کنندگان در این پژوهش و برخی از ویژگی‌های آنها ذکر شده است.

نوع ختنه

ختنه در میان سه نسل از زنان لک متفاوت است، به تناسب چگونگی انجام ختنه، انواع گوناگونی از ختنه وجود دارد، برای زنان نسل اول، ختنه برداشتن جزئی کوچک از آلت زنانه و بدون درد بوده است. ختنه در بین زنان نسل اول به تعریفی که سازمان بهداشت جهانی در مورد نوع اول ختنه ارائه داده است، نزدیک است. مطابق با تعریف سازمان بهداشت جهانی، ختنه نوع اول شامل برداشتن جزئی یا کل کلیتوریس (قسمت حساس، کوچک، قابل نعوظ اندام جنسی زنان) و در موارد نادری شامل برداشتن غفله (پوست اطراف کلیتوریس) است (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۱۹/۶/۲۸).

نوع ختنه در بین زنان نسل دوم لک با نوع آن در بین زنان نسل اول متفاوت است، آن‌ها ختنه را شامل برداشتن لبه‌های کوچک اندام جنسی زنانه می‌دانند. مطابق با تعریف زنان نسل دوم، نوع ختنه این نسل از زنان با نسل اول متفاوت بوده است زیرا در ختنه زنان نسل دوم علاوه بر برداشتن قسمت بزرگ‌تری از اندام زنانه، ختنه همراه با درد و خونریزی بود. در مواردی که خونریزی حاد نبود از خاکستر، خمیر، خاک، یا خاک بلوط و یا مرهمی که کولی با خود داشت، بر روی محل ختنه می‌گذاشتند یا این که به منظور متوقف شدن خونریزی زن را ترغیب به ادرار می‌کردند. اما زمان‌هایی که خونریزی شدید بود^{۱۵} گیاه غاز یا قی^{۱۶} خشک شده را پودر و بر محل زخم می‌گذاشتند.

جدول ۱- مشخصات مشارکت‌کنندگان پژوهش

ردیف	نام	سن	وضعیت تاهل	محل سکونت	تحصیلات
۱	خانم طلا	۷۵	فوت همسر	نورآباد	بیسواد
۲	نقره	۷۰	فوت همسر	الشتر	بیسواد
۳	سرور	۸۰	فوت همسر	نورآباد	بیسواد
۴	خاور	۷۷		الشتر	بیسواد
۵	نورملک	۶۴	فوت همسر	کوهداشت	بیسواد
۶	سمانه	۴۰	متاهل	نورآباد	لیسانس
۷	مئونا	۶۰	متاهل	کوهداشت	نهضت
۸	شاه صنم	۶۳	متاهل	الشتر	نهضت
۹	شهین	۶۴	متاهل	نورآباد	بیسواد
۱۰	فوزیه	۴۴	متاهل	کوهداشت	لیسانس
۱۱	خدایس	۶۰	متاهل	نورآباد	بیسواد
۱۲	سلطنت	۵۹	متاهل	الشتر	نهضت
۱۳	زمرد	۶۰	متاهل	کوهداشت	نهضت
۱۴	خورشید خانم	۶۴	متاهل	نورآباد	بیسواد
۱۵	زرخانم	۵۷	متاهل	الشتر	بیسواد
۱۶	شهناز	۴۲	متاهل	الشتر	لیسانس
۱۷	سوسن	۳۶	متاهل	نورآباد	دیپلم
۱۸	منیژه	۳۱	متاهل	کوهداشت	دبیرستان
۱۹	تاج بانو	۸۳	فوت همسر	کوهداشت	بیسواد
۲۰	دولت	۸۸	فوت همسر	کوهداشت	بیسواد
۲۱	قدم خیر	۷۵	فوت همسر	نورآباد	بیسواد
۲۲	سنگین بانو	۷۰	فوت همسر	نورآباد	بیسواد
۲۳	مینا	۶۴	فوت همسر	نورآباد	نهضت
زنان کولی (ختان)					
۱	مهناز	۵۸	متاهل	الشتر	بیسواد
۲	مهین	۶۰	متاهل	نورآباد	بیسواد

نوع ختنه در بین این نسل به تعریف نوع دوم ختنه از منظر سازمان بهداشت جهانی نزدیک است. مطابق با تعریف این سازمان ختنه نوع دوم شامل؛ برش یا قطع^{۱۷} جزئی یا کل کلیتوریس و لب‌های کوچک می‌شود که گاهی همراه با قطع یا برش لب‌های بیرونی است (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۱۹/۶/۲۸).

ختنه در میان زنان نسل سوم کاملاً متفاوت از دو نسل قبل است، در این نوع، کلیتورس را قطع و لب‌ها را به یکدیگر می‌دوختند. در واقع نوع ختنه در زنان لک نسل جوان با تعریف سازمان بهداشت جهانی با نوع سوم ختنه همخوانی دارد. در این نوع ختنه عبارت است از: قطع کلیتورس و لب‌های آلت زنان و به هم آوردن لب‌ها،^{۱۸} در این نوع تنها سوراخ کوچکی برای ادرار و خون عادت ماهیانه وجود دارد (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۱۹/۶/۲۸).

همان‌طور که اشاره کردیم ختنه نوع سوم در میان زنان لک وجود دارد این در حالی است که سازمان بهداشت جهانی در گزارشات خود صرفاً اشاره به وجود دو نوع ختنه (ختنه نوع اول و نوع دوم)، در ایران دارد (گزارش سازمان ملل، ۲۰۱۴/۶/۶)، همچنین یافته‌های پژوهش‌های (عرفانی، زیر چاپ؛ احمدی، ۱۳۹۴؛ کریمی، ۱۳۸۹؛ مظفری، ۱۳۹۳) نشان داده است که ختنه نوع اول و دوم در مناطق مورد پژوهش‌شان انجام می‌شده است.

پاسخگویان جوان نوع ختنه متفاوتی را تجربه کرده‌اند، آنان در کلینیک‌ها و تحت نظارت ماماها و با لوازم مدرن ختنه می‌کنند. مطالعات صورت گرفته در کشورهای مصر، گینه، کنیا، نیجریه، سودان شمالی و یمن نشان می‌دهد که عمل ختنه با روش‌های سنتی به سمت عمل ختنه با روش‌هایی در بیمارستان‌ها و درمانگاه‌های بهداشتی و توسط متخصصان پزشکی تغییر یافته است. در این کشورها یک سوم یا بیشتر زنان توسط پرسنل بهداشتی آموزش دیده ختنه شده‌اند. از این تغییر تحت عنوان پزشکی و بهداشتی کردن ختنه یاد می‌شود (مظفریان، ۱۳۹۶).

کلینیکی شدن ختنه در میان زنان جوان لک سبب شد که انجام این عمل محدود به زمان مشخصی نباشد. زنان جوان هر زمان که وقت آزادی داشتند، بعد از زایمان در مطب، یا متأثر از دیگران عمل ختنه را انجام می‌دادند. همچنین، زنان جوان درد جسمی کمتری هنگام ختنه متحمل می‌شوند، زیرا در کلینیک‌ها و از مواد بهداشتی و بی‌هوشی استفاده می‌کنند. علاوه بر تفاوت‌های انجام ختنه در میان زنان لک، ترغیب‌کننده‌های آنان به عمل ختنه در سه نسل از زنان متفاوت است که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود.

ترغیب‌کننده‌های ختنه

الف-کولی‌ها به عنوان جراحان ختنه

بنابر مصاحبه‌ها، یکی از مهم‌ترین مولفه‌های ترغیب‌کننده زنان نسل اول و دوم به ختنه کولی‌ها بودند، اما نقش کولی‌ها به مثابه ختان در میان زنان نسل سوم کم‌رنگ می‌شود و تنها تعداد معدودی از زنان آن‌ها را برای ختنه می‌پذیرند. زنان جوان بیشتر در مطب ماماها ختنه می‌کنند، برخی از ماماها و متخصصین زنان آن‌ها را به مطب‌های خود ارجاع داده و دور از نگاه همکارانشان و پنهانی آن‌ها را جراحی می‌کنند. ماماها در کلینیک‌ها برای ختنه ۵۰۰ هزار تومان از زنان دستمزد می‌گیرند ولی اگر زنی با کولی ختنه کند باید ۳۰ هزار تومان به عنوان دستمزد بپردازد.^{۱۹} در واقع، نقش مهم کولی‌ها در این زمینه، ما را بر آن داشت که به شناختی از این اقلیت و نقشی که در این جامعه به عنوان جراحان ختنه داشته‌اند، بپردازیم.

کولی‌ها گروه‌هایی دوره‌گرد هستند که با مردم کشورهای گوناگون در تماس هستند. اما این نزدیکی، هرگز نتوانسته است آنان را در مردمان دیگر تحلیل برد. زیرا آن‌ها از لحاظ فیزیکی ریشه در خاک ندارند و در تمام قاره‌ها از جمله اروپا، آفریقا، آمریکا و آسیا و در بیشتر نقاط ایران از جمله استان لرستان پراکنده هستند (افشار سیستانی، ۱۳۷۷).

کولی‌ها اصلاً تولید مواد اولیه خوراکی ندارند و برای تامین خوراک ناچار به مبادله با گروه‌های دیگر یکجانشین یا کوچ‌نشین هستند. بنابراین باید این مهم را در نظر داشت که تبادل با دیگری یکی از اصلی‌ترین پایه‌های ساختاری گروهی کولی‌هاست (اسفاری، ۱۳۹۴).

18. infibulation

۱۹. این قیمت مصوب مطابق با کد ملی ۵۰۱۴۸۰ سال ۱۳۹۷ بوده است.

باور مردم لرستان به این‌که کولی‌ها با خواهر خود ازدواج می‌کنند (همان، ۲۳۴) باعث شد که این گروه دوره‌گرد، به عنوان بیگانه تلقی شوند و جز مطرودین جامعه به حساب آیند. با این حال، لر‌ها ضرب‌المثل مشهوری دارند که می‌گویند «دنیا گا کِلَمَه است»^{۲۰} بدین معنی که جهان سراسر مبادله است (فرهادی، ۱۳۸۸). اهمیت مبادله در میان مردمان لر، ارتباط آنان را با کولی‌ها به عنوان یک گروه مطرود توجیه می‌کند. کولی‌ها، در استان لرستان از طریق خال‌کوبی، نوازندگی، ختنه کردن پسران و دختران، حجامت کردن، ساختن ظرف‌های چوبی و... روزگار می‌گذرانند. آن‌ها همچنین در مراسم‌ها موسیقی اجرا می‌کردند (فیلبرگ، ۱۳۶۹).

حضور کولی‌ها در میان لک‌های لرستان زمینه را برای تبلیغ ختنه فراهم می‌آورد، آنان همزمان با فروش صنایع دستی داستان‌هایی درباره مزایای ختنه و مضرات ناشی از عدم ختنه می‌گفتند. این در حالی است که جراحان ختنه در دیگر مناطق ایران که ختنه مرسوم است، محلی و بومی هستند. کریمی (۱۳۸۹)، در شهر پاره جراحان ختنه را ماما، قابله، مادر، خاله، همسایه‌ها ذکر کرده است. پاشایی (۱۳۹۰) در روانسر ذکر کرده است که تقریباً تمام ختنه شده‌ها توسط ماما‌های محلی ختنه شده‌اند، مظفریان (۱۳۹۳) در قشم نیز دایه محلی و ملا را جراحان ختنه ذکر کرده است.

کولی‌ها به منظور ترغیب زنان به این عمل به اعتقادات و زمینه مذهبی، وضعیت اقتصادی آنان توجه می‌کردند برای مثال به منظور ترغیب زنی که اعتقادات اسلامی داشت اما همسرش اهل حق بود می‌گفتند:

این روزه و نمازی که تو می‌خونی قبول نیست. ختنه سنت است سنت. سیدا چطور جلو سیلشونو میگیرند اینم ور سیبلیه که باید گرفته بشه.^{۲۱}

تبلیغات کولی‌ها در نگرش مردم منطقه تاثیر بسیاری بر جای گذاشت به طوری که یکی از زنان اشاره می‌کند که ما فریب این تبلیغات را خورده بودیم و در این مورد صنمیر خاطره‌ای نقل کرد:

کولی‌ها یه دروغ‌های بهمون می‌گفتند ما هم باور می‌کردیم. مثلاً می‌گفتن بعد از ختنه، مهره چق چقه^{۲۲} همراhton باشه شوهراتون دوستتان دارن. اون مهره پر این کشتزارهای خودمان بود، ولی ما از اونا می‌خریدیم. ما هم ساده بودیم باور می‌کردیم.

و به افرادی که وضعیت اقتصادی نامساعدی داشتند، به نحوه دیگری به ترغیب زنان می‌پرداختند. مونا گفت:

کولی می‌آمد و با صدای بلند می‌گفت که ختنه چه مزایا داره و هر که نیاد، فردا پس فردا دست به چای بزنی زود تموم میشه، دست به آرد... بزنی زود تموم میشه. مثل الان که نبود ما بیست کبریت تو خونه داشته باشیم، یک کبریت بود و می‌بایست برای ماه‌ها تموم نشه.

20. Donya Gah Kelmah

۲۱. شواهد تاریخی نشان می‌دهد که لرستانی‌ها در گذشته اعتقاد راسخی به مذهب نداشتند. آن‌ها درباره اصولی که توسط پیامبر اسلام که ظاهر آ به او ایمان دارند، بسیار جاهل و بی تفاوت بوده‌اند، تا جایی که در اوایل قرن نوزدهم میلادی شاهزاده محمدعلی میرزا دولتشاه برای ارشاد آن‌ها مجتهدینی به میان قبایل فرستاده بود (دوبد و مینورسکی، ۱۳۹۴)، در واقع، دین باستانی مناطق لک‌نشین اهل حق بوده است، سپس این دین را با آموزه‌های اسلامی آمیخته کرده‌اند. هر چند وجود آیین‌ها، نمادها و الگوهای فرهنگی که حتی امروزه در میان مردم لک به چشم می‌خورد، با آنچه در برهان حق به تصویر کشیده شده است همسان است. (ابزد پناه، ۱۳۶۷). در تایید این روایت تاریخی، منوچهر والی‌زاده از طایفه سنجابی شهرستان دلفان، به عنوان یکی از مطلعین محلی این منطقه گفت: همه ساکنین منطقه مورد مطالعه در گذشته اهل حق بوده‌اند و در این مذهب سبیل قداست داشته است و هیچ کدام سبیلشان را نمی‌تراشیدند و حتی جلو سبیلشان را هم نمی‌زدند، شنیده‌ام که مجتهدینی بین مناطق آمده و مردم را با اصول اسلامی آشنا کرد و قبح تراشیدن سبیل را از بین برده بودند. هر چند هنوز برخی از طایفه‌ها سبیل نمی‌تراشیدن، اما برخی از طوایف مثل اولاد قباد از مجتهدین پیروی کردند و جلوی سبیلشان را کوتاه کردند برای نظافت. پدر سکنه هم متعلق به طایفه اولاد قباد که جلوی سبیلشان را می‌تراشند.

22. Cichorium intybus

عواملی که کولی‌ها برای ختنه کردن بر می‌شمردند در میان زنان از گروه‌های گوناگون متفاوت بوده است. چنانچه با زنان پیرو مذهب اهل حق^{۲۳}، مواجهه می‌شدند، از برکت داشتن دست^{۲۴} و مال^{۲۵}، حلال بودن بدن و بدین ترتیب هر کاری که به واسطه بدن انجام می‌شود مثل تهیه غذا و رابطه با همسر، رئوف شدن^{۲۶} زن اشاره می‌کردند و اگر کولی‌ها با زنان مسلمان مواجهه بودند علاوه بر تعابیر ذکر شده از ختنه به عنوان عاملی برای قبول بودن نماز و روزه نزد پروردگار و همچنین وجوب ختنه به وسیله روحانیون یاد می‌کرده‌اند و با این تعابیر زنان را راغب به انجام ختنه کرده‌اند.

یافته‌های ما نشان داد که، کولی‌ها قبل از انجام ختنه زنان دستمزدشان را دریافت می‌کردند. دستمزد آن‌ها بسته به نوع محصول منطقه بوده است، مثلاً اگر زنان گوسفند و گاو داشتند، روغن، کشک یا کره می‌دادند و اگر کشاورز بودند، گندم، جو، نخود، عدس و اگر شهری بودند، مقداری چای، برنج و به ندرت پول می‌پرداختند. اگر زن‌ها به موقع دستمزد کولی را پرداخت نمی‌کردند، کولی زیورآلات آنها را موقع ختنه از بدن آن‌ها می‌کند و همچنین اگر دستمزد مکفی نباشد، کولی آبروی آن زن را نزد افراد دیگر می‌برد و هر جا که می‌رفت از آن زن بدگویی می‌کرد.

وضعیت دریافت دستمزد در بین دیگر مناطقی که ختنه انجام می‌شده است، مطابق با پژوهش‌های احمدی (۱۳۹۴)، مظفریان (۱۳۹۱) و کریمی (۱۳۸۹) متفاوت است، زیرا در این مناطق ختنه‌ها در اکثر موارد دستمزد طلب نمی‌کنند و معتقدند که این عمل را برای رضای خدا انجام می‌دهند.

برای دریافت دستمزد کولی‌ها تحت عمل ختنه، از راه‌های دیگری نیز اقدام می‌کردند. آنها زنان را قبل از ختنه معاینه می‌کردند، گاه برخی از زنان کلیتوریس کوچکی داشتند و احتیاجی به انجام عمل ختنه نداشتند. در این موارد، کولی‌ها سه بار تیغی از بالا زیر لباس آن‌ها می‌انداختند پایین و طی این سه بار می‌گفتند «پاک شوی، دستت با برکت شود». البته پاک شدن و با برکت شدن در این موارد دوره زمانی محدودی داشت، بعد از چند سال دوباره کولی‌ها آن زن‌ها را معاینه می‌کردند اگر همچنان کلیتوریس‌شان کوچک بود، مجدداً این مراسم تکرار می‌شد و دستمزد دریافت می‌کردند و با این مراسم تیغ زیر لباس انداختن به زنان القاء می‌کرد که دست شما برکت دارد و پاک شده‌اید.

ب- جامعه و ختنه زنان لک

زنان نسل اول در یک ساختار اجتماعی همگن و منسجم زندگی می‌کردند. یکی از مهم‌ترین ویژگی این جوامع را می‌توان تعریف دقیق هنجارها ذکر کرد، در نتیجه مردم به رفتار یکدیگر توجه دارند و کنترل و فشار هنجاری را به‌طور قوی احساس می‌کنند. به همین دلیل در این مناطق رفتار نابهنجار بسیار محدود است و کنترل اجتماعی بیشتر از جانب مردم اعمال می‌شود (رفعی پور، ۱۳۷۸). تعریف دقیق

۲۳. اهل حق یکی از رشته‌های انشعابی و معمولاً وابسته به مذهب تشیع بوده و مجموعه‌ای از عقاید و آراء خاص است که ترکیبی از باورهای اساطیری ایران قدیم و اسلام است و در برخورد با حوادث در زمان‌های گوناگون اشکال گوناگونی به خود گرفته است و به ویژه در غرب ایران پراکنده بودند (جیحون آبادی، ۵).

۲۴. لرها دستمزد برکت نداره را به کنایه در مورد آدم‌های حق ناشناس به کار می‌برند. (عسکری عالم، ۱۳۸۷). اما لک‌ها زیاد شدن و کم نشدن یک ماده را برکت داشتند می‌گفتند و بیشتر در مورد مواد غذایی به کار می‌رود.

۲۵. برخی از پاسخگویان ذکر می‌کردند که ما علاوه بر ختنه، جوز (Nutmeg) هم سر بریدیم برای این که مالمان برکت داشته باشد، سر سپردن یکی از اصول اولیه اهل حق می‌باشد، که در این مراسم جوز هم سر می‌برند، البته در این مراسم دعای سفره که با برکت در ارتباط می‌باشد خوانده می‌شود. ولی این مراسم لزوماً برای برکت پیدا کردن نیست. بلکه نوعی بیعت است. اما مردم بر این باور هستند که هر کسی که سرسپرده باشد، دستش برکت پیدا می‌کند.

۲۶. در بخش جامعه، خانواده، همسر و ختنه به آن پرداخته شده است.

هنجارها و کنترل غیررسمی از جانب مردم، زندگی خصوصی و اجتماعی افراد را تحت تاثیر قرار داده است. طبق یافته‌ها، علیرغم این‌که، ختنه در میان زنان مسن همراه با اجبارخشن از سوی والدین نبوده است، از سوی اجتماع یعنی محل زندگی آن‌ها تحت اجبار بوده است. این اجبار سبب می‌شده است زمانی که دختران به سن ازدواج می‌رسیدند، برای کسب مشوق‌های اجتماعی از جمله افزایش شانس ازدواج، با تمایل و رغبت خود عمل ختنه را انجام می‌دادند.

دختران چه شوهر کرده و چه شوهر نکرده ختنه می‌کردند. اگر دختران ازدواج می‌کرده‌اند در حالی که ختنه نکرده بودند، از طرف خانواده همسر مورد شماتت قرار می‌گرفتند. آنها عقیده داشتند که این دختر بی‌صاحب بوده و خانواده‌اش به فکر او نبودند. این وضعیت در دیگر مناطق ایران که ختنه مرسوم بوده، متفاوت بوده است و دختران از کودکی مجبور به انجام ختنه بودند. رضازاده جلالی (۱۳۸۶) ذکر کرده که ختنه از ۴۰ روزگی نوزاد شروع می‌شود، کریمی (۱۳۸۹) و مظفریان (۱۳۹۳) نیز آورده‌اند که ختنه دختران از چند ماهگی انجام می‌شد و احمدی (۱۳۹۴) نیز اشاره کرده است که ختنه از سن ۳-۶ شروع می‌شد.

رابینسون (۲۰۰۱) اشاره کرده است که، سن انجام ختنه در کشورهای متفاوت متغیر است، سن می‌تواند از ۲ هفته به بعد از تولد دختر تا قبل از ازدواج نیز باشد. ولی معمولاً این عمل از سنین نوزادی تا ۱۵ سالگی و گاهی نیز برای دختران جوان انجام می‌شود. از سویی، گاهی عدم ختنه زنان باعث طرد آن‌ها از برخی از همیاری‌های محل زندگی آن‌ها شده است، چنان‌چه فوزیه در خاطره‌ای از مادر بزرگش گفت:

خانمی بود تو ده که ختنه نکرده بود زن‌های همسایه وقتی فهمیدند گفتن دستت حلال نیست ما با تو شیرواره نمی‌کنیم. چون شیرش خیلی کم بود و نمی‌توانست با شیر خودش به تنهایی کره و روغن تولید کند. با وجود این که می‌ترسید ناچار شد ختنه کند.

مواردی مثل خاطره‌ای که فوزیه نقل کرد، نشان می‌دهد که اگر زنی در جامعه گذشته لک از هنجارهای اجتماعی مثل انجام ختنه پیروی نمی‌کرد متضرر می‌شد. در نتیجه زنان برای جلوگیری از طرد شدن هم‌نوابی با جامعه را بر می‌گزیدند. آدمی برای رهایی از برخی اجبارها، با اختیار و داوطلبانه برخی از اجبارهای دیگر را می‌پذیرد (فرهادی، ۱۳۸۸). در واقع اصل خواهی نشوی رسوا هم‌رنگ جماعت شو، در اجتماعات محلی و کوچک بیشتر ضروری می‌نماید، از این‌رو افراد در این اجتماعات تلاش دارند هم‌راستای هنجارهای حاکم بر جامعه باشند.

خانواده و ختنه زنان لک

فضای زندگی زنان نسل دوم از منظر سنتی بودن جامعه و محدود بودن ارتباطات به فضای حاکم بر زندگی زنان نسل اول شباهت داشت اما وقوع اصلاحات ارضی در این دوره، به دنبال آن، از بین رفتن تعاونی‌های سنتی زراعی مثل بنه، الغای مالکیت اربابی و تفویض مالکیت زمین به خانواده‌ها، افزایش بهره‌وری خانوادگی در این دوره زمینه را برای ایجاد تغییر هنجارهای حاکم بر جامعه فراهم آورد. جامعه روستایی ایران قبل از اصلاحات ارضی، تحت نظام ارباب و رعیتی اداره می‌شد، در اکثر موارد رعیت‌ها به صورت اشتراکی در مزرعه‌ای به زراعت می‌پرداختند، در این وضعیت هنجارهای اجتماعی قوی بر آن‌ها حاکم بود، در نتیجه فرد در جامعه خود مستحیل می‌شد، به نحوی که تلاش و کوشش افراد در راستای منافع جمع و جامعه انجام می‌شد. بعد از اصلاحات ارضی و تقسیم شدن زمین‌ها در بین رعیت‌ها، و مالک شدن اکثر رعیت‌ها، بهره‌وری خانوادگی افزایش یافته است، تحت این روند، ارزش‌ها حول خانواده‌گرایی شکل می‌گیرد. که از اهمیت ارزش‌های اجتماعی می‌کاهد و به جای تلاش برای اجتماع فرد به تلاش برای خانواده می‌پردازد. در میان زنان نسل دوم لک، ترس از عدم پذیرش از سوی جامعه جای خود را به ترس عدم پذیرش از سوی خانواده می‌دهد. سلطنت از خاطره ازدواجش گفت:

قبل از این که ختنه کنم اگر زود آرد و روغنون تمام می‌شد، مادر شوهرم می‌گفت همش تقصیر این تیغ زیر جامه نرفته است.^{۲۷} من هم برای دوری از این اتهام‌ها و این که منابع مورد نیاز خانواده تمام نشن ختنه کردم.

در واقع، وقتی عروس به خانه بخت می‌رفت، اولین چیزی که خانواده و خویشان داماد خواستار آن بودند، قدم مبارک اوست؛ زیرا آنان باور به این ضرب‌المثل دارند که «عروس با قدمش و چوپان با چوبش»^{۲۸}، که تعبیرش این است که وقتی عروس می‌آورد یا چوپان استخدام می‌کند، باید قدمشان مبارک باشد. به همین خاطر اگر وقتی عروس به خانه بخت می‌رود اتفاق ناگواری برای خانواده داماد بیفتد، عروس تا آخر عمر مورد بی‌لطف و بدگمانی قرار می‌گیرد (ایزد پناه، ۱۳۷۰). پس عروس هم باید تمام سعی و تلاش خود را به کار می‌گرفت که مسبب اتفاق بد در خانواده شوهر نشود، به همین دلیل ختنه می‌کردند، که تمام شدن مواد غذایی خانواده را به عدم ختنه نکردن آن‌ها نسبت ندهند. ختنه، باعث می‌شد که عروس در خانواده همسر پذیرفته شود، گرچه بارها زنان مشارکت‌کننده در پژوهش حاضر اشاره کردند، که برای مردان مهم نبود که ما عمل ختنه را انجام بدهیم یا نه اما زمانی که ختنه می‌شدیم لبخند رضایت بر لبانشان جاری می‌شد. از سویی یکی دیگر از دلایل ختنه زنان، انقیاد زنان بوده است، چنان‌که زرخانم گفت:

ختنه برای این بود، تا خار بیض کم شود.^{۲۹} اگر زن‌ها ختنه کنند دیگه از سر و صدای زن کم می‌شه. درد داشتیم تا چند وقتی دیگه دعوا یا سر و صدا نمی‌کردیم. بعدشم دیگه عادت می‌کردیم کمتر دعوا می‌کردیم.

زنان حقوقی برای خود قائل نبودند، چون جامعه اطرافشان این گونه است و اطلاعاتشان خارج از حدود رسومات اجتماعی خود در حد ناچیزی است. از این رو زن را به راحتی می‌توان بخشی از دارائی شوهر تلقی کرد تا شریک زندگی او، طبق رسومات محلی زن مطیع محض شوهر است (گودرزی، ۱۳۷۴). در واقع با انجام عمل ختنه زنان مطیع‌تر می‌شوند، و قدرت حاکم آن‌ها را محدود و محصور می‌کند که به نفع خود از آن بهره‌وری کند. کریمی (۱۳۸۹) نیز یکی از دلایل انجام ختنه در بین دختران کرد پاره را، مطیع و سر به راه شدن آن‌ها ذکر کرده است.

مرد و ختنه زنان لک

مطیع و متقاد شدن بدن زنان تحت ختنه، طی نسل‌های مختلف تحت سلطه عوامل مختلفی بود. همانطور که قبلاً اشاره کردیم، در نسل اول تحت سیطره اجتماع و باورهای اجتماع و در نسل دوم تحت سیطره خانواده بود. اما این رویه در نسل سوم تحت مدرن شدن جامعه، تغییر ساختار خانواده و کوچک شدن بعد آن و تغییر معنای خانواده از بنگاه اقتصادی به جایی برای آرامش و لذت است. طبق نظر بهنام و راسخ، استقلال روزافزون اجتماعی و اقتصادی زن باعث عدم نیاز او به قبول شوهری مشترک صرفاً برای تأمین معاش و بقای خویش شده است. علاوه بر این، کثرت اطفال و چند زنی به مثابه نیروی کار در خانواده از اهمیت خارج شده است (۱۳۴۸). در واقع، روابط زن و شوهری امروزه دستخوش تغییر و تحول شده است، زن دیگر به آسانی زیر یوغ مادر شوهر و پدر شوهر نمی‌رود و از همسر خود خانه جداگانه مطالبه می‌کند و زندگی مستقلی از آن خود دارد. تشکیل عایله‌ای دیگر را برای شوهر خود حرام می‌داند و چشم دارد که شوهر همه اندیشه و نیروی خود را در خدمت همان یک خانواده زن و شوهری بگمارد (بهنام، راسخ: ۱۳۴۸). این توقع را شوهران همواره بر آورده نمی‌کنند و زنان برای حفظ این شرایط کارهای متفاوتی می‌کنند که ختنه یکی از آن‌ها است. پس انقیاد بدن زنان تحت ختنه، در این دوران معنایی متفاوت از دو نسل پیشین دارد.

مصاحبه‌ها نشان داد ختنه زنان عللی متفاوت از علل سابق دارد، در این دوره بر خلاف دوره قبل، ختنه برای حفظ برکت، پذیرش در خانواده نیست. در واقع در نسل‌های پیشین، کارکرد مهم ختنه به خاطر منافع اقتصادی در خانواده بوده است، اما آنچه در این مرحله

۲۷. تیغ زیر لباسش نرفته است یعنی این که ختنه نکرده است.

۲۸. عروس ایا واپادمش، چوپون ایا و دسته چوبش

۲۹. وقتی گاو نری هی سرو صدا می‌کرد. کمی از بیضشو پاره می‌کردند دیگه سرو صدا نمی‌کرد.

مهم می‌نماید، کسب لذت جنسی بیشتر است که مرد از آن منتفع می‌شود. مصاحبه‌های ما نشان داد، که هیچ دختری قبل از ازدواج ختنه نمی‌کند بلکه بعد از ازدواج و به خاطر همسر ختنه می‌کنند به عبارتی مردها و خواسته‌های آنها در بین زنان نسل جدید، آنها را به ختنه سوق می‌دهد. زنان جوان به دنبال نظر مثبت همسرانشان هستند و خود را در ارتباط با همسرانشان تعریف می‌نمایند و خواسته‌های همسرانشان را به خواسته‌های خود مقدم می‌دارند. علاوه بر جلب توجه همسر، زنان نسل جوان تحت تاثیر روایات ماماها و متخصصین زنان در راستای بهداشت و سلامت خود در سنین پیری، تمایل به ختنه نشان می‌دهند. در واقع، انجام ختنه در بین زنان دیگر مناطق ایران با دلایلی متفاوت انجام می‌شده است، مظفریان (۱۳۹۳)، کریمی (۱۳۸۹)، رضازاده (۱۳۸۶)، احمدی (۱۳۹۴)، عرفانی (در دست چاپ) مهمترین عوامل انجام ختنه را مذهب و حفظ پاکدامنی دختران ذکر کرده‌اند ولی هیچ‌کدام از این عوامل در بین زنان لک به عنوان عامل ختنه ذکر نشده است.

ختنه از نگاه زنان

زنان لک بر حسب نسل‌های مختلف، نگاه متفاوتی به ختنه دارند. نگاه زنان نسل اول به ختنه حاکی از تأیید این عمل از گذشته تا به امروز است. زنان این نسل قبل از انجام ختنه احساس ناخوشایندی از جمله احساس ناپاکی و گناه داشتند. تاج بانو به ما گفت:

واقعا فکر می‌کردم حلال نیست اگر ختنه نکنم و علت زود تموم شدن روغن دست من است.

پذیرش ختنه در میان زنان لک مسن به گونه‌ای بوده است که انجام آن در میان زنان باعث سرافرازی و نشانه شجاعت بود و عدم انجام آن باعث دادن برچسب‌هایی منفی از سوی جامعه به آنها می‌شد. باور و پذیرش قلبی ختنه در میان زنان مسن لک باعث شده بود که آنها پیامدهای ختنه را به طور محسوس لمس کنند، این زنان همچنان به پیامدهای مثبت آن ایمان دارند اما در مورد داستان‌سرایی کولی‌ها درباره ختنه دچار تردید شدند.

اما این شرایط در مورد زنان نسل دوم از پیچیدگی برخوردار است. برحسب شرایط گوناگون از جمله میزان تحصیلات زنان^{۳۰} و فرزندان‌شان همچنین استفاده از رسانه‌های مختلف نگاه آنان به ختنه متفاوت شده است. کندالا نیز اشاره کرده است، زنان با تحصیلات کمتر بیشتر تحت عمل ختنه قرار گرفته‌اند (کندالا^{۳۱} و همکاران، ۲۰۰۹). زنان میانسالی که از تحصیلات برخوردار نیستند، اظهار داشتند که ختنه باعث برکت مال آنها شده است. مینا در مورد تاثیر ختنه به ما گفت:

راستشو بخوای تا قبل از این که ختنه بکنم. یه قابلمه داشتیم مادر شوهرم اونو پر آرد می‌کرد و بهم می‌داد که خمیر و نان درست کنم که تا قبل از ختنه، اون آرده ۵ نان می‌کرد اما بعد از ختنه ۶ نان می‌کرد. مشکه هم کره‌اش بیشتر شده بود و حتی چای و بقیه چیزها هم همینطور، نتیجه‌اش این بود که دستمان برکت پیدا می‌کرد. راست می‌گفتند و دروغ هم نمی‌گفتند. واقعیت اینه که ماندگاری همه چیز برامون بیشتر شد. راست بود و دروغ نبود.

مینا در ادامه گفت:

اگر الان بود هرگز ختنه نمی‌کردم، همه چیز هست و تموم شد باز پول دارم میخرم، قبلا هی باید نگران تمام شدن منابع می‌بودیم.

مطابق با مطالعه صفی‌نژاد، وضعیت اقتصادی لرستان به دلیل نبود زراعت و تجارت در گذشته نامساعد بوده است (۱۳۸۱). همان‌طور که در ادبیات عامه ایرانیان آمده است، آن که شیران را کند رو به مزاج/ احتیاج است احتیاج است،^{۳۲} بدین معنا است که، نیاز و

۳۰. زنان میانسال در دوره کودکی شان به مدرسه نرفتند و تحصیلات خود را در دوره جوانی و در نهضت سوادآموزی کسب کردند.

احتیاج باعث تغییر فطرت نیز می‌شود. در واقع شرایط نامساعد اقتصادی در میان زنان لک باعث شده است که برای بهبود وضعیت اقتصادی‌شان، این باور را بپذیرند که ختنه باعث برکت و فراوانی مال می‌شود.

خاورگفت:

قبل از ختنه نمی‌دونم چرا، زیاد حس خوبی به خودم نداشتم وقتی می‌دیدم مادر شوهرم اینقدر دستش برکت داره من دستم برکت نداره. وقتی که ختنه کردم حس خوبی داشتم، می‌تونم بی‌ترس به هر چیزی دست بزنم. خودم هم از خودم خوشم می‌ومدم. مادر شوهرم دستش خیلی برکت داشت. یه استکان چای خشک را تا یک ماه تموم نمی‌کرد و یه کاسه برنج درست می‌کرد مکفی تمام خانواده می‌شد، قبل از این که ختنه کنم من باید سه کاسه برنج درست می‌کردم که برای همه خانواده کافی باشه اما بعد از ختنه با دو کاسه همه سیر می‌شدند و هیزه^{۳۳} مادر شوهرم تا عید ۴ کاسه داشت. از روغن ما هیچی نمی‌موند.

این نگاه به ختنه در میان زنان نسل دوم که دارای تحصیلات هستند و فرزندان آنان تحصیلات دانشگاهی دارند تغییر کرده است. این گروه از زنان، معتقد بودند که فریب خورده‌اند و برداشتن یا برداشتن یه بخشی از کلیتوریس آنها لزوماً باعث برکت و پاکی نمی‌شود. علاوه بر این معتقد بودند که آگاهی نداشتند و گرفتار خرافات شده بودند. این نگرش در بین آنها باعث شده است که زنان مسن که اکثر وقت خود را با زنان این نسل می‌گذرانند و منبع دریافت اطلاعات آنها بودند، تحت تاثیر نگرش آنها به ختنه قرار گیرند و در برخی موارد نسبت به داستان‌سرایی کولی‌ها تردید کنند.

البته زنان جوان به نحوی تحت تاثیر تبلیغات زیبایی واقع شده‌اند و به همین دلیل بیشتر عمل زیبایی انجام می‌دهند، اما از نگاه زنان این عمل زیبایی همان ختنه است. زنان جوان نگرش خوبی به ختنه ندارند، آنها معتقدند که ختنه تاثیرات بدی در زندگی آنها داشته است، نظافت و بهداشت آنها را مخدوش کرده است و لذت آنها را از سکس کم کرده است.

زنان نسل جوان قبل از انجام ختنه برخلاف زنان دو نسل پیش، احساس ناخوشایندی نسبت به خود نداشتند و از طرف خانواده و اجتماع مورد نکوهش قرار نگرفته‌اند، آنچه در بین این نسل متفاوت است این است که آنها بعد از انجام ختنه احساس دوگانه‌ای دارند، زنانی که دارای تحصیلات دانشگاهی بوده و شاغل بودند از این که جسم خود را به خاطر دیگری (مرد) مورد جراحی قرار داده بودند از انجام این عمل دچار یک خشم پنهانی شده بودند، آنها همچنین از اینکه ختنه باعث مخدوش شدن نظافت آنها شده است، احساس خوشایندی به ختنه ندارند. اما زنان بدون تحصیلات دانشگاهی و بدون شغل از این که مایه خوشحالی و لذت همسرشان شده بودند، راضی هستند و احساس رضایتی نسبت به انجام ختنه دارند.

نتیجه‌گیری

نیود مطالعات در زمینه ختنه زنان لک انگیزه اصلی پژوهش حاضر را تشکیل می‌دهد. در واقع این پژوهش فتح بابی درباره مطالعات ختنه مناطق بومی در ایران است. بنابراین سعی کردیم، با تمرکز بر وجود رسم ختنه در میان زنان لک، سازو کارهای شکل‌گیری ختنه و نگاه زنان به آن را فهم نماییم.

کولی‌ها به عنوان جراحان ختنه مهم‌ترین عامل ترغیب‌کننده زنان نسل اول و دوم به ختنه هستند. در این راستا کولی‌ها با توسل به باورهای مذهبی موجود در منطقه مثل برکت داشتن دست و حلال بودن سعی در ترغیب زنان به ختنه داشتند. در واقع، دعای سفره درمیان اهل حق که در مراسم‌های گوناگون مثل سرسپردن، نذر و ... خوانده می‌شود، دعای حلال کردن و برکت است (مشکور، ۱۳۸۴). در دین اسلام نیز آیات و روایت‌های زیادی برای پاک و حلال بودن وجود دارد، در واقع، کولی‌ها با تاکید بر بن مایه‌های موجود به

۳۳. ظرف روغن که از پوست حیوانات درست می‌شد و روغن در آن ظرف اصلاً خراب نمی‌شد.

ترغیب زنان لک به ختنه می‌پرداختند. اما عاملی دیگری که تقویت‌کننده تبلیغات کولی‌ها بود، شرایط نامطلوب وضعیت اقتصادی منطقه بود که دو باور اعتقادی حلال شدن و به ویژه برکت یافتن، می‌توانست منجر به بهبود وضعیت اقتصادی آنها گردد. این در حالی است که، بر اساس مطالعات سازمان بهداشت جهانی، بی‌سوادی همراه با فقر در گرایش به ختنه تأثیرگذار بوده است (سازمان بهداشت جهانی، ۱۹۹۲).

با این همه، ختنه در بین زنان لک یک رسم وارداتی بوده است، زیرا کولی‌ها به عنوان جراحان آن برخلاف دیگر مناطق ایران که ختنه در آن مرسوم است، محلی و بومی نیستند و آن‌ها به عنوان گروهی دوره‌گرد این رسم را از مناطق دیگر به این منطقه آورده‌اند علاوه بر این پرداخت دستمزد به جراحان ختنه در میان زنان لک از اهمیت زیادی برخوردار بوده است، زیرا کولی‌ها قبل از ختنه دستمزد را دریافت می‌کردند و اگر زنی دستمزد کافی پرداخت نمی‌کرد، از وی بدگویی می‌کردند. گرفتن دستمزد برخلاف دیگر مناطق ایران که ختنه در آن مرسوم بوده است، می‌باشد، زیرا جراحان ختنه در دیگر مناطق معتقد بودند رضایت خداوند از انجام ختنه برای آنها کافی است و به ندرت دستمزد می‌گرفتند. علاوه بر این، زنانی که کلیتوریسشان کوچک بود، در دیگر مناطق به ختنه شده توسط پری معروف بودند و احتیاجی به انجام عمل ختنه نداشتند. اما در بین مناطق لک، کولی‌ها این گروه از زنان را که کلیتوریسشان کوچک بود با انداختن تیغ زیر لباس‌هایشان به طور نمادین ختنه می‌کرد، تا بدین منظور بتواند از آن‌ها دستمزد بگیرد.

در واقع به خاطر وارداتی بودن ختنه در بین زنان لک این عمل از اجبار خشنی برخوردار نبوده است. امروزه، این رسم کاملاً منسوخ نشده اما به ندرت به سبک قدیمی و با ابزارهای قدیمی در بین زنان وجود دارد، با گذشت زمان تغییرات زیادی در فرآیند ختنه در میان زنان لک انجام گرفته است، زنان مسن به خاطر کسب مشوق‌های اجتماعی و هم‌نوایی با جامعه ختنه می‌کردند چون در غیر این صورت از جامعه مطرود می‌شدند در بین این زنان، ختنه قبل از ازدواج نیز انجام می‌شده است. در واقع آن‌ها قبل از انجام ختنه احساس خوشایندی به خود نداشتند و رضایت آن‌ها از خود بعد از انجام ختنه حاصل می‌شده است با وجود این، امروزه برخی از زنان نسبت به داستان‌سرایی‌های جراحان ختنه در مورد پیامدهای مثبت ختنه دچار تردید شدند.

وضعیت ختنه در میان زنان نسل دوم به گونه دیگری است. ختنه در میان این زنان بعد از ازدواج انجام می‌شده است. آن‌ها نیز مانند زنان مسن قبل از انجام ختنه احساس رضایت از خود نداشتند. در واقع برای زنان نسل دوم ختنه به منظور حفاظت از منابع محدود خانواده تحت مفاهیم برکت، پاکی و مطیع خانواده بودن انجام می‌شده است. امروزه برخی از زنان این نسل همچنان بر این باور هستند که ختنه واقعا برای آن‌ها برکت به ارمغان می‌آورد اما برخی دیگر از زنان به خاطر تغییر موقعیت از جمله سوادآموزی و داشتن فرزندان تحصیل‌کرده، خود را فریب خورده می‌دانند. در واقع آن‌ها معتقدند ختنه آن‌ها از جهالت و بی‌سوادی آنان استفاده کردند.

ختنه زنان جوان که در کلینیک‌ها و بعد از ازدواج انجام می‌شود در راستای برآورده کردن خواسته‌های همسرانشان و سلامت خود است. در واقع ختنه زنان این نسل یکی از انواع جراحی‌های زیبایی است که زنان اسم ختنه را بر آن می‌گذارند این زنان برخلاف دو نسل پیشین، قبل از انجام ختنه احساس ناخوشایندی به خود نداشتند در واقع بعد از انجام ختنه در بین گروهی از این زنان که دارای تحصیلات دانشگاهی و به تناسب آن شغل مناسب هستند ختنه باعث خشم پنهانی در بین آن‌ها شده است اما گروهی دیگری از این زنان که دارای تحصیلات دانشگاهی و شغل نیستند، از انجام ختنه احساس خوشایندی دارند زیرا رضایت همسرانشان را فراهم کردند. در واقع، زنان طی دوره‌های مختلف ابژه عوامل مختلفی بوده و هستند، هویت زنان نسل اول تحت کنترل شدید هنجارهای اجتماعی شکل می‌گیرد، زنان نسل دوم ابژه باورهای خانوادگی بودند و زنان نسل سوم نیز ابژه خواسته‌های مردان هستند. در واقع فردیت زنان به آنان تعلق ندارد و خارج از اراده آنان شکل می‌گیرد بدین معنی که دیگران فردیت زنان را ایجاد می‌کنند.

منابع

۱. اسفاری، میترا، (۱۳۹۴)، پویایی هویتی غربت‌ها مطالعه اتنوگرافیک هادوری در چهارراه‌های تهران، نامه انسان‌شناسی، شماره ۲۲، ۱۳۹۴، ۳۷-۱۱.
۲. احمدی، کامیل، (۱۳۹۴)، به نام سنت: پژوهشی جامع بر ختنه زنان در ایران، تهران: نشر و پژوهش شیرازه.
۳. احدی، هما، خدیوزاده، طلعت، سیدی علوی، قدسیه، اسماعیلی، حبیب‌الله، (۱۳۸۲)، ختنه زنان در میناب: شیوع، آگاهی و نگرش، مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی قزوین، پاییز، دوره ۷، شماره ۲۸، ۱۷-۱۴.
۴. انصاری، مسعود، (۱۳۸۰)، زن در ادیان ابراهیمی، <http://rapidshare.com/s>
۵. ایزدپناه، حمید، (بی‌تا)، فرهنگ لکی، بی‌جا.
۶. ایزدپناه، حمید، (۱۳۶۷)، شاهنامه لکی، تهران: مولف.
۷. ایزدپناه، حمید، (۱۳۷۶)، آثار باستانی و تاریخی لرستان، جلد سوم، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
۸. افشار سیستانی، ایرج، (۱۳۷۷)، کولی‌ها پژوهشی در زمینه کولیان در ایران و جهان، تهران: نشر روزنه.
۹. بهنام، جمشید، راسخ، شاپور، (۱۳۴۸)، مقدمه بر جامعه‌شناسی ایران، تهران: شرکت سهامی انتشارات خوارزمی.
۱۰. پاشایی، طاهره، رحیمی، عباس، اردلان، آسو، مجلسی، فرشته، (۱۳۹۰)، شیوع ختنه و عوامل مرتبط با آن در زنان مراجعه کننده به مراکز بهداشتی درمانی شهرستان روانسر، مجله دانشکده بهداشت و انستیتو تحقیقات بهداشتی، دوره ۹، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۰، ۵۷-۶۸.
۱۱. جیحون‌آبادی، نعمت‌الله، (۱۳۶۱)، حق‌الحقایق یا شاهنامه حقیقت، تهران.
۱۲. حسینیان، فهیمه، (۱۳۹۱)، ممنوعیت ختنه زنان در اسناد بین‌المللی با تأکید بر روند کشورهای درگیر. مطالعه (موردی زنان قشم)، تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
۱۳. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۹۰)، امثال و حکم، جلد اول، تهران: امیرکبیر.
۱۴. رفیع‌پور، فرامرز، (۱۳۷۷)، آناتومی جامعه: مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی کاربردی، تهران: سهامی انتشار.
۱۵. رضازاده، پریسا، (۱۳۸۶)، بررسی زمینه‌های فرهنگی خشونت علیه زنان با تأکید بر ختنه دختران بندرگنگ، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، رشته علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی.
۱۶. ساکی، علی‌محمد، (۱۳۴۳)، جغرافیای تاریخی و تاریخ لرستان، خرم‌آباد: نشر افلاک.
۱۷. شهریاری، سهیلا، (۱۳۹۳)، زنان کرد: نظریه‌ای مبنایی در باب زنان کرد، تهران: نشر جامعه‌شناسان.
۱۸. صفی‌نژاد، جواد، (۱۳۸۱)، لرهای ایران (لر بزرگ، لر کوچک)، تهران: نشر آتیه.
۱۹. عالی‌پور، کامین، (۱۳۸۳)، دستور زبان لکی، خرم‌آباد: نشر افلاک.
۲۰. عسکری عالم، علیمردان، (۱۳۸۲)، فلهویات یا پهلویانه، تک بیت‌های کهن سور و سوگ به زبان لکی، خرم‌آباد: افلاک.
۲۱. عسکر عالمی، علیمردان، (۱۳۸۱)، فرهنگ عامه لرستان، خرم‌آباد، نشر شاپورخواست.
۲۲. عرفانی، سامال، (دردست چاپ)، پایان حفص، بررسی پویایی‌های ناظر بر خاتمه یک کردار فرهنگی در روستای دزلی (استان کردستان).
۲۳. فرهادی، مرتضی، (۱۳۶۹)، واره یا نوعی تعاونی سنتی کهن زنانه. رشد آموزش علوم اجتماعی، زمستان، شماره ۱ و ۲، ۶۱-۵۶.
۲۴. فرهادی، مرتضی، (۱۳۸۸)، انسان‌شناسی یاریگری، تهران: نشر ثالث.
۲۵. فیلیبرگ، کارل گونار، (۱۳۶۹). ایل پایی: کوچ‌نشینان شمال غرب ایران، ترجمه اصغر کریمی، تهران: فرهنگسرا
۲۶. گودرزی، حسین، (۱۳۷۴)، سیمای عشایر شرق لرستان، بی‌جا: ترسیم.
۲۷. کریمی، فاطمه، (۱۳۸۹)، تراژدی تن، تهران: نشر روشنگران و مطالعات زنان.

۲۸. مندگاری، الهام، (۱۳۹۰)، نقض تمامیت جسمانی زنان از منظر حقوق بشر، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق، دانشگاه شهیدبهشتی تهران.
۲۹. مظفریان، رایحه، (۱۳۹۶)، تیغ و سنت (بررسی عوامل اجتماعی-فرهنگی مرتبط با ختنه زنان: مطالعه موردی زنان ۴۹-۱۵ سال جزیره قشم، شیراز: تخت جمشید.
۳۰. مینورسکی، ولادیمیر، (۱۳۹۴)، رساله لرستان و لرها همراه با سفرنامه بارون دوبد، ترجمه سکندر امان‌اللهی بهاروند و لیلی بختیاری، تهران: انتشارات آرون.
۳۱. مشکور، محمدجواد، (۱۳۸۴)، فرهنگ فرق اسلامی، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی، مشهد.
۳۲. مرکز آمار ایران، (۱۳۹۸)، گزارش راهنمای مقدماتی طبقه‌بندی‌های استاندارد بین‌المللی سن، معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی مرکز آمار ایران .
۳۳. موسوی نامی، میرزامحمد صادق، (۱۳۶۳)، گیتی‌گشا. تهران: امیرکبیر.
۳۴. نجف‌زاده قبادی، امیدعلی، (۱۳۹۵)، مردم‌شناسی قوم لک، تهران: نشر واژگان.
۳۵. نظام‌السلطنه‌مافی، حسینقلی‌خان، (۱۳۶۱)، خاطرات و اسناد. به کوشش معصومه نظام‌مافی و دیگران، تهران: مرکز اسنادمنابع.
۳۶. ودادهیر، ابوعلی، چقلوند، محمد، رفیع‌فر، جلال‌الدین، امیدوار، نسرین، (۱۳۹۳)، نظام غذایی بومی-سنتی: پژوهشی مردم‌شناختی در میان قوم لک در مناطق روستایی و عشایری استان لرستان، توسعه روستایی، دوره ۶. شماره ۱، بهار و تابستان، ۱۰۶-۷۱.
37. Braun, V, Clarke, V, (2006), *Qualitative Research in Psychology*, University of Auckland and University of the West of England.
38. Brown, I, B, (1866), *On the curability of certain forms of insanity, epilepsy, catalepsy, and hysteria in females*, Robert Hardwicke.
39. Boyle, E, H, & Preves, S. E, (2000), National politics as international process: the case of anti-female-genital-cutting laws, *Law and Society Review*, 703-737.
40. Fereday, J. & Muir-Cochrane, E, (2006). Demonstrating Rigor Using Thematic Analysis: A Hybrid Approach of Inductive and Deductive Coding and Theme Development, *International Journal of Qualitative Methods*, 5(1), pp 1-11.
41. Ghareeb, E. A. & Dougherty, B, (2004), *Historical dictionary of Iraq*, Scarecrow Press.
42. Meho, L. I, (1997), *The Kurds and Kurdistan: A Selective and Annotated Bibliography*, Greenwood Press.
43. Isiaka, B. T. & Yusuff, S. O, (2013), Perception of Women on Female Genital Mutilations and implications for health communications in Lagos State, Nigeria. *American Academic & Scholarly Research Journal*, 5, 8.
44. Johansson, Janneke, (2008), Methods for the prevention of Female Genital cutting in Finland, *Finnish Journal of Ethnicity and Migration*. Vol.3 No.2.
45. Kandala, N-B., Nwakeze, N. and Lupwana, K., (2009), Spatial risk factors of Female Genital Mutilation (FGM) in Nigeria, *Cult Health sex*, 7, PP: 443-61.
46. Kandala Ngianga-Bakwin, Komba Paul N, (2015), Geographic Variation of Female Genital Mutilation and Legal Enforcement, *Am. J. Trop. Med. Hyg*, 92(4), 2015, PP: 838-847
47. Lightfoot-Klein, H, (1983), Pharaonic circumcision of females in the Sudan, *Medicine and law*, 2, 353.
48. Meho, L. I, (1997), *The Kurds and Kurdistan: A Selective and Annotated Bibliography*, Greenwood Press.
49. Robinson, B.A, (2001). Female genital mutilation in Africa, the Middle East and Far East, at: http://www.religioustolerance.org/fem_cirm.htm.
50. United Nations, (2014), *Female Genital Mutilation in the Islamic Republic of Iran*, A/HRC/26/NGO/92, 6 June 2014.
51. World Health Organization and International Federation of Gynaecology and Obstetrics Task Force, (1992), C female circumcision; Female genital mutilation. *European Journal of Obstetrics and Gynaecology and reproductive Biology*. 45(2), PP:153-154.
52. WHO, (2019), *Classification of female genital mutilation* [Online]. Available: World Health Organization, *Eliminating Female Genital Mutilation: An interagency statement*, WHO, UNFPA, UNICEF, UNIFEM, OHCHR, UNHCR, UNECA, UNESCO, UNDP, UNAIDS, WHO, Geneva, (2008), P:4 <https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/female-genital-mutilation>.

Society confronts uncircumcised women

Mahboubeh Babaei Mohammadi *1, Fariba Sedighi², Fragrance Mozaffarian³

1. Indigenous author, Ph.D. graduate in Rural Development (corresponding Author)
mahboobeh.babaie@ut.ac.ir
2. Ph.D. Student of Anthropology
fariba.seddighi@ut.ac.ir
3. Ph.D. Student of Sociology
r.mozaffarian@gmail.com

Abstract

The present study was carried out to explore the tendency of Lak women toward female genital mutilation (FGM) and their views toward this practice. Interviews were performed with 26 women who had the experience of FGM. Based on the findings, the tendency of FGM and its social factors varied among the three generations. Women of the first generation had been forced into FGM by the society, women of the second generation by their families and the third generation by men. The findings also revealed that the tradition of FGM was not a rough obligation among women in this region, and gypsies encouraged women of the first and second generations to undergo FGM by resorting to religious principles and the specific economic situation of the region, and cosmetic advertisements were what provoked the young women to undergo FGM.

Keywords: Female Genital Mutilation, Lak, Lorestan, Iran

